

УДК 81'.255:81'36

КОНДРАТЬЄВА О.В.
(Національний авіаційний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗМІНИ ТИПУ РЕЧЕННЯ В ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВОЇ ПРОЗИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті висвітлено необхідність дослідження адекватності перекладу українською мовою синтаксичних фігур в англomовній науковій прозі. Особливу увагу приділено перекладацькій трансформації зміни типу речення.

Ключові слова: адекватність, трансформація, зміна типу речення, переклад.

Кондратьева О. В. Особенности использования трансформации изменения типа предложения в переводах англоязычной научной прозы на украинский язык. В статье освещается необходимость исследования адекватности перевода на украинский язык синтаксических фигур в англоязычной научной прозе. Особое внимание уделяется трансформации изменения типа предложения.

Ключевые слова: адекватность, трансформация, изменение типа предложения, перевод.

Kondratieva O. V. Changes of the Sentence Type in the Ukrainian Translation of English Language Scientific Prose. The article focuses on the importance of the adequate translation of syntactic forms in the process of Ukrainian translation of the English language scientific prose, with special attention paid to the changes of the sentence type.

Key words: adequacy, transformation, the change of the sentence type, translation.

Природа міжмовних трансформацій надзвичайно складна. Вона охоплює різні сторони семантики і мовних засобів виразу. При трансформації незмінний або відносно незмінний змістовий аспект вихідного тексту знаходить вираження у тексті перекладу через використання мовних засобів мови перекладу, які в певній мірі відрізняються від засобів вихідної мови. Використання трансформацій викликано відмінностями у площині змісту і засобах вираження між вихідною мовою та мовою перекладу. Перекладацькі трансформації покликані нейтралізувати ці відмінності. Вивчення природи і сутності перекладацьких трансформацій є однією з найважливіших задач перекладознавства.

Актуальність заявленої теми визначається важливістю дослідження адекватності перекладу українською мовою синтаксичних фігур в англomовній науковій прозі, що створюють її прагматичний потенціал, який потрібно якомога точніше відтворити у перекладі.

Мета цієї розвідки полягає у висвітленні специфіки застосування перекладацької трансформації зміни типу речення в перекладах англomовної наукової прози українською мовою. Досягти цієї мети можна лише із залученням *матеріалу* високого гатунку, яким є вибірка із текстів сучасного англomовного наукового стилю (1996-2003 років – тобто найновітніша фактологія) та їхніх українських перекладів, переважно з галузей економіки, фінансів, хімії, фізики, соціології, медицини тощо.

Об'єкт дослідження – перекладацька трансформація зміни типу речення в англо-українському напрямкові перекладу.

Предмет дослідження – основні причини, різновиди й умови застосування трансформації зміни типу речення в англо-українському напрямку перекладу.

Зміна типу речення є однією з найпоширеніших змін синтаксичної структури речення під час перекладу. У ряді робіт виділяють такі її різновиди, як заміна простого речення складним (внутрішнє членування) [Бархударов 1975, с. 204-205; Роганова 1971, с. 188-195], заміна складного речення простим [Бархударов 1975, с. 205-207; Роганова 1971, с. 179-185], спрощення структури речення із дієприкметниковими й дієприслівниковими зворотами [Роганова 1971, с. 185-188], заміна типу синтаксичного зв'язку, що включає: 1) заміну сурядного зв'язку на підрядний і навпаки [Бархударов 1975, с. 207-208; Джонсон 1982, с. 63-64]; 2) заміну типу підрядних [Джонсон 1982, с. 62-63; Роганова 1971, с. 193-199].

Проведений нами аналіз перекладів показав, що найбільш типовою зміною є заміна простого речення на складне. Така трансформація, як правило, зумовлена граматичними розбіжностями української та англійської мов. Головною граматичною розбіжністю є тенденція англійської мови до компресії на певних мовних ділянках синтаксичних структур, що компенсує наявність у ній складних дієслівних аналітичних конструкцій. Наявність в англійській мові

великої кількості не лише дієслівних, а й іменникових конструкцій, ще раз підтверджує думку Е. Сепіра про те, що носії аналітичних мов для передавання окремих квантів інформації схильні концентруватися не на словах, а на цілих синтаксичних блоках [Сепир 1993, с. 176]. Останнє пояснює певну лексичну надлишковість української мови порівняно з англійською, що виявляється при застосуванні міжмовних трансформацій, коли компактні англійські структури перетворюються на українські дієслівні семантично розгорнуті конструкції, наприклад: *These chemicals are thought to have produced detectable holes in the ozone layer at both poles, and thinning everywhere* [Stix 1998, p. 95]. – *Вважається, що ці хімічні речовини утворили в озоновому шарі значні діри над обома полюсами, а в інших місцях потоншили його* [Стікс 1999, с. 77].

У наступному прикладі заміна простого англійського речення, ускладненого герундіальною конструкцією, на українське складносурядне речення ще більшою мірою базується на граматичних невідповідностях між англійською та українською мовами, а саме, на факті відсутності в системі української мови такої неособової форми дієслова, як герундій, наприклад: *A fixed side rubber further stabilized the ship by projecting below the hull to prevent side slipping, like a modern centerboard* [Hale 1998, p. 61]. – *Закрілене назавжди до борту стерно додатково стабілізувало судно: воно було занурене глибше від корпусу, запобігало розхитуванню подібно до того, як киль використовують у сучасних вітрильниках* [Гейл 1998, с. 45].

Під час перекладу мають місце трансформації складного речення у просте. Досліджуючи питання компресії під час перекладу з англійської мови українською, ми звертаємось до проблеми співвідношення синтетизму української мови й аналітизму англійської мови. Компактні англійські прийменниково-іменникові фрази, так само як і англійські складні дієслівні конструкції, є реакцією на відсутність в англійській мові позначень морфологічних зв'язків між словами, що повною мірою сприяють організації і наданню ригоризму англійському синтаксисові. Останнє пояснює той факт, що при відтворенні українською мовою англійських підрядних або сурядних речень вони не тільки спрощуються, а й вилучаються, як надлишкові для українського синтаксису структурні одиниці, що призводить до спрощення структури англійського речення: наприклад: *Intense analyses of HIV reverse transcriptase have led as well to improved versions of a class of reverse transcriptase inhibitors that do not resemble nucleosides* [Jain 2001, p. 29]. – *Інтенсивні дослідження зворотної транскриптази HIV привели також до удосконалених версій класу неподібних на нуклеозиди інгібіторів зворотної транскриптази* [Джейн 2002, с. 54].

Зміна типу речення може супроводжуватися іншими синтаксичними трансформаціями, наприклад, розгортанням словосполучення, дієприкметникового звороту, герундіальної та еліптичної конструкцій у підрядні або самостійні речення, а також реконструкцією однорідних членів речення, наприклад: *An interesting hybrid is the plasma-addressed LCD, invented at Tektronics in the U.S. and now being pursued by Sony, Sharp and Philips* [Sobel 1998, p. 76]. – *Цікавим гібридом є плазмово-адресний РКД, який винайдено на Tektronics у США і який зараз удосконалюється працівниками Sony, Sharp і Philips* [Собель 1999, с. 50]. Дієприкметникові звороти можуть перекладатися як неособовими дієслівними формами, так і особовими дієсловами, що призводить до певних змін структури українського речення. У поданому вище прикладі відбувається заміна англійського дієприкметникового звороту особовим дієсловом і спостерігається ускладнення структури українського речення: просте речення, ускладнене дієприкметниковим зворотом, трансформується у складнопідрядне.

Розгортання еліпсів під час перекладу – явище досить поширене: еліпс є неповним реченням, у якому уявлення про неназваний член речення безпосередньо встановлюється з їхнього власного змісту та будови, насамперед із значення та форми синтаксично залежних членів [Загнітко 2001, с. 240]. Під час перекладу українською мовою наступного речення еліптична конструкція розгортається у підрядне речення з особовим дієслівним присудком, наприклад: *In humans, hemoglobin consists of two identical alpha and two identical beta chains, each one about 140 amino acids long* [Jain 2001, p. 30]. – *У людей гемоглобін утворений з двох ідентичних альфа- та двох однакових бета-ланцюгів, кожен з яких налічує приблизно 140*

амінокислот [Джейн, с. 57].

У наведеному нижче прикладі зміна типу речення супроводжується трансформацією однорідних членів: просте речення з однорідними присудками під час перекладу розгортається у складносурядне речення. Трансформація простого речення в складне зумовлюється більшою щільністю англійської мови, порівняно з українською, до оформлення думки у вигляді більш компактних мовних форм, до яких належать і однорідні члени речення, наприклад: *The Ladby ship was much narrower than the celebrated Norwegian ships and looked quite unseaworthy* [Hale 1998, p. 56]. – *Цей корабель був набагато вузьчий, ніж славетні норвезькі кораблі, і, ймовірно, він ніколи не зміг би плавати* [Гейл 1998, с. 40].

Ще одна досить поширена зміна зумовлена поширеністю безсполучникового способу з'єднання в українській мові й тим чинником, що російській та українській мовам більш притаманні сурядні конструкції, у той час як в англійській мові переважають конструкції підрядні [Рецкер 2004, с. 121]. Наприклад: *As this spacing became standardized, Scandinavians began to compute the length of a vessel by counting the "rooms" between its frames and benches* [Hale 1998, p. 61]. – *Так планування стало стандартним, і скандинави почали вимірювати величину судна кількістю лавок для веслярів* [Гейл 1998, с. 45].

Значно менш уживаною є трансформація складносурядного англійського речення в українське складнопідрядне, тому для англійсько-українського напрямку перекладу її можна вважати okazionalnoю, як-от: *The latter are shaped like rectangular boxes that must be cleaved, or diced, from a large wafer, and they issue light longitudinally from the cut edges* [Cornell 1998, p. 42]. – *Діодні лазери виглядають як паралелепіпеди: складені з прямокутних пластинок, нарізаних з більшої пластини, які випромінюють світло вздовж країв обрізання* [Корнелл 1998, с. 23].

Типовою є зміна, яка обумовлена поширеністю в українській мові різновидів односкладних речень. Відомо, що в українській мові дієслівні речення з відомим або невідомим суб'єктом належать до класу односкладних – неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові тощо. Оскільки обов'язкова структуризація синтаксису за допомогою означеного або неозначено-особового підмета та присудка унеможливує утворення в англійській мові безособових речень на зразок української мови, то на відміну від українського синтаксису, у синтаксисі англійських наукових текстів і в англійському синтаксисі взагалі можливими є лише неозначено-особові речення з неозначено-особовим підметом [Корунець 2003, с. 318]. З огляду на структурну різницю між англійською і українською мовами, у наступному прикладі відбувається заміна англійського двоскладного речення з неозначено-особовим підметом українським безособовим реченням з дієприкметниковою дієслівною формою у функції присудка, як-от: *The more precisely you know an atom's location, the less well you can know its velocity, and vice versa* [Cornell 1998, p.44]. – *Чим більш точно відомо про розташування частинки, тим менше ми знаємо про її швидкість і навпаки* [Корнелл 1998, с. 26].

У наведеному нижче прикладі трансформується англійське двоскладне речення в українське односкладне з неозначено-особовою формою дієслова, що, як правило, вказує на узагальненого неконкретного діяча, як-от: *To observe the cloud of cooled atoms, we take a so-called shadow snapshot with a flash of laser light* [Cornell 1998, p.44]. – *Для цього використовують так звану фотографічну тінь, отриману за допомогою короткочасної дії лазера (спалаху)* [Корнелл 1998, с. 26].

Існування повного еквівалента англійського номінативного речення у вихідному тексті явище нечасте, і, як правило, збереження загальної форми речення неодмінно пов'язане з певними трансформаціями. Наприклад: *Overall, a radical change* [Cornell 1998, p.45]. – *Довкола ми бачимо кардинальні зміни* [Корнелл 1998, с.27].

У цьому прикладі невластиве українському науковому мовленню англійське номінативне речення під час перекладу трансформується у повне двоскладне, що призводить до утворення типових для української мови синтаксичних конструкцій. Аналіз особливостей перекладу номінативних речень засвідчує схильність перекладачів до використання бінарної моделі речення при відтворенні структур досліджуваного типу у випадках, коли у тексті перекладу існує еквівалент конструкції оригіналу [Бархударов 1975,

с. 54]. Основна причина цього – незвичність і рідковживаність номінативних речень в українському науковому тексті. На нашу думку, такий спосіб відтворення номінативного англійського речення в цьому контексті є оптимальним. Крім того, використаний у перекладі структурний тип речення більше властивий українському науковому мовленню.

Зміна типу речення, як і інші зміни синтаксичної структури речення, у низці випадків зумовлена імплікацією та експлікацією. У прикладі, наведеному нижче, англійське підрядне речення, яке у цільовому тексті виявилось неперекладеним, структурно оформлює та закінчує частину складнопідрядного речення. У формі неповного речення, з яким ми стикаємося в тексті перекладу це висловлення здається досить повним, як-от: *Black-Scholes is sort of the foundation on which the field rests [Stix 1998, p. 95]. – Воно – як плодюча основа для полів [Стікс 1999, с. 77].*

Наведемо приклад, у якому трансформація простого речення у складнопідрядне атрибутивне зумовлена різницею у вираженні змісту речень в англійській та українській мовах поверхневою структурою та особливостями сполучуваності та функціонування слів у реченнях двох мов. Як демонструє наведений приклад, в англійській мові прийменник *with* приєднує словосполучення у функції прикладки, однак буквальний переклад без дієслова українською мовою неможливий, як-от: *Of groundbreaking importance: information on 10 patients with cardiac arrest [Jain 2001, p. 31]. – Найважливішою була інформація про 10 пацієнтів, які мали зупинку серця і зазнали шлуночкової фібриляції [Джейн 2002, с. 57].*

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Згідно результатів дослідження можна зробити висновки, що існування повного еквівалента англійського речення у тексті перекладу – явище нечасте, і, як правило, збереження загальної форми (типу) речення неодмінно пов'язане з певними трансформаціями. Значна кількість випадків застосування трансформації простого речення в складне свідчить на користь тенденції англійської мови, порівняно з українською, до оформлення думки у вигляді компактних мовних форм. Встановлено, що трансформація складного речення у просте здебільшого відбувається за рахунок спрощення англійських складних дієслівних конструкцій, що є реакцією на відсутність в англійській мові позначень морфологічних зв'язків між словами. А структурна невідповідність між англійською і українською мовами призводить до заміни англійських двоскладних речень з неозначено-особовим підметом українськими односкладними реченнями. Заміна підрядного зв'язку сурядним в англійсько-українському перекладі відбувається частіше, ніж заміна сурядного підрядним; це пов'язано з поширеністю сурядних конструкцій в українській мові. Незначна кількість трансформацій англійських односкладних речень у двоскладні пояснюється рідковживаністю односкладних речень в українському науковому тексті. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у виявленні паралелей у застосуванні синтаксичної трансформації зміни типу речення при відтворенні одного першотвору кількома мовами.

Література

- Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода / Л. С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 235 с. Гейл Дж. Р. Легендарний дракар вікінгів / Дж. Р. Гейл; [пер. з англ.] // Світ науки. – Червень, 1998. – С. 40-47. Джейн Р. Життєдайні смертоносні судини / Р. Джейн, П. Кармеліт; [пер. з англ.] // Світ науки. – 2002. – № 2-3 (13-14) – С. 53-59. Джонсон Д. Э. О реляционных ограничениях на грамматики / Д. Э. Джонсон // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1982. – Вып. XI. – С. 37-75. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 663 с. Корнелл Е. Е. Конденсат Бозе-Ейнштейна / Е. Е. Корнелл; [пер. з англ.] // Світ науки. – 1998. – № 3. – С. 22-27. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов = Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages: Навчальний посібник / І. В. Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 459 с. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 2004. – 216 с. Роганова З. Е. Перевод с русского на немецкий / З. Е. Роганова. – М.: Высшая школа, 1971. – 203 с. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / А. Е. Кибрик; [пер. с англ. под ред. В. Д. Мазо]. – М.: Издательская группа «Прогресс»: Универс, 1993. – 655 с. Собель А. Нова технологія телебачення / А. Собель; [пер. з англ.] // Світ науки. – 1999. – № 1(4). – С. 44-51. Стікс Г. Калькуляція ризику / Г. Стікс; [пер. з англ.] // Світ науки. – 1999. – № 1 (4). – С. 74-79. Cornell E. A. The Bose-Einstein condensate / E. A. Cornell // Scientific American. – March, 1998. – P. 40-45. Hale J. R. The Viking Longship / J. R. Hale // Scientific American. – February, 1998. – P. 56-63. Jain R. K. Vessels of Death or Life / R. K. Jain, P. F. Carmeliet // Scientific American. – December, 2001. – P. 28-33. Sobel A. Television's Bright New Technology / A. Sobel // Scientific American. – May, 1998. – P. 70077. Stix G. A Calculus of Risk / G. Stix // Scientific American. – May, 1998. – P. 92-97.